

نقدهایی بر بطلمیوس

حسن بن هیثم

تحقیق

دکتر عبدالحمید صبره - دکتر بیل اسهای

پیشگفتار

دکتر ابراهیم مدکور

ترجمه

زینب مسجدی، راضیه سادات سادات الحسینی

زیر نظر

دکتر علی ایرانمنش

استاد دانشگاه تربیت مدرس تهران

نقدهایی بر بطلمیوس (حسن بن هیثم)

تحقیق: دکتر عبدالحمید صبره - دکتر نبیل الشهبانی

پیشگفتار: دکتر ابراهیم مذکور

ترجمه: زینب مسجدی، راضیه سادات سادات الحسینی

زیر نظر: دکتر علی ایراتمنش

ناشر: انتشارات دانشگاه شهید باهنر کرمان، انتشارات همراه علم

نوبت چاپ: اول، ۱۳۹۸

لیتوگرافی و چاپ: چاپخانه فرهنگ

قیمت: ۳۰۰۰۰۰ ریال

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۰۱-۰۹۱-۹

ISBN: 978-600-201-091-9

کلیه حقوق برای دانشگاه شهید باهنر کرمان و انتشارات همراه علم محفوظ است.

- سرشناسه : ابن هیثم، محمد بن حسن، ۳۵۴ - ۴۳۰ ق.
- عنوان قراردادی : الشکوک علی بطلمیوس، فارسی
- عنوان و نام پدیدآور : نقدهایی بر بطلمیوس/حسن بن هیثم؛ تحقیق عبدالحمید صبره، نبیل
- مشخصات نشر : کرمان : دانشگاه شهید باهنر کرمان، انتشارات: همراه علم، ۱۳۹۸.
- مشخصات ظاهری : ۷۱ ص.
- فرونت : انتشارات دانشگاه شهید باهنر کرمان؛ ۴۴۱.
- شابک : 978-600-201-091-9
- وضعیت درست فیزیکی : فیا
- یادداشت : این کتاب نقدی بر "مجسطی" بطلمیوس است.
- موضوع : بطلمیوس، کلاودیوس، ش. قرن ۲ م. مجسطی -- نقد و تفسیر
- موضوع : نجوم -- متون قدیمی تا قرن ۱۴
- موضوع : Astronomy -- Early work to 20th century
- موضوع : مثلثات -- متون قدیمی تا قرن ۱۴
- موضوع : Trigonometry -- Early work to 20th century
- شناسه افزوده : صبره، عبدالحمید
- شناسه افزوده : Sabra, A.I.
- شناسه افزوده : شهابی، نبیل
- شناسه افزوده : مدکور، ابراهیم بیومی، ۱۹۰۲ - ۱۹۹۵ م. مقدونیه
- شناسه افزوده : Madkur, Ibrahim
- شناسه افزوده : مسجدی، زینب، ۱۳۶۲ - مترجم
- شناسه افزوده : سادات الحسینی، راضیه سادات، ۱۳۶۲ - مترجم
- شناسه افزوده : بطلمیوس، کلاودیوس، ش. قرن ۲ م. مجسطی. شرح
- رده بندی کنگره : ۱۳۹۸ ۳۰۲۱۲ م ۶ب/ QB۲۶
- رده بندی دیویی : ۵۲۰
- شماره کتابشناسی ملی : ۵۶۳۰۹۰۶

پیشگفتار

علی رغم تلاش‌های انجام شده از اواخر قرن گذشته تا کنون که در رأس آن‌ها مقدمه سارون (۱۹۵۶) از پیشگامان تاریخ علم معاصر، قرار دارد، هنوز در زمینه تاریخ علم در اسلام، تألیفی انجام نشده است. در این زمینه راهی وجود ندارد جز این که اصول و مبای علم، جمع‌آوری و مورد ارزیابی قرار گرفته، انتشار یافته و سپس در دسترس پژوهشگران قرار گیرد. در این میان روزگار نیز در از بین بردن این آثار کوتاهی ننموده است، کما این که ناشی از در میان نبوده تا این آثار را نشر داده و توزیع کند. چه بسا کتابخانه‌های غرب، دسترس از کتابخانه‌های شرق در حفظ و نگهداری این آثار کوشا بودند.

از ترجمه‌ی تعدادی از این آثار نیز به ترجمه‌ی عبری و لاتینی باقی نمانده و چاره‌ای جز بازگرداندنش به عربی نیست. در راه نش و چاپ این موارد نیز، موانعی وجود دارد. بدون شک، انتشار این متون علمی کمترین دشواری است که در زمینه‌ی احیای میراث زبان عربی می‌توان انجام داد. شعاری که ما بدان ترازانده، اهتمام می‌ورزیم.

در بهار گذشته، ملاقات مبارکی میان من و آقایان دکتر عبدالحمد صبره و دکتر نبیل شهابی صورت پذیرفت. من اطلاع داشتم که این دو نفر مشغول انجام تحقیقی روی کتاب نقدهایی بر بطلیمیوس نوشته ابن هیثم بوده یا در شرف انجام آن بودند و از من درباره چگونگی انتشار آن سوال می‌پرسند. من می‌دانستم که انتشارات دارالکتب به عنوان مرکز احیای میراث کهن در آن موقع، از این عمل استقبال می‌کند. همه ما عزممان جزم شد بر این که این کتاب به دانشمند بزرگ مصری، مرحوم مصطفی نظیف که در اوایل همین سال او را از دست دادیم، تقدیم شود. آن دو نفر از این تصمیم استقبال کرده و در مسیر تحقیق بر روی این کتاب تلاش وافر انجام دادند. حقیقت چنین است که تا از ابن هیثم، سخن به میان می‌آید نام مصطفی نظیف نیز به همراه او

ذکر می‌شود. چرا که نظیف در پی کشف آرای ابن هیثم بود و قدر و ارزش او را در بین علمای طبیعیات و بصریات (طبیعت‌شناسان و نورشناسان) به خوبی می‌شناخت. او (ابن هیثم) بدون هیچ حرف و حدیثی، بزرگترین طبیعت‌شناس مسلمان می‌باشد. مصطفی نظیف کتابی در مورد ابن هیثم با عنوان (الحسن بن هیثم: پژوهش‌ها و کشفیات او در نورشناسی؛ قاهره، ۱۹۴۲-۱۹۴۳) نگاشت که شامل دو بخش بزرگ بوده و از لحاظ علمی منبعی بسیار غنی به حساب آمده و آرای بصری او را با دقتی آگاهانه مورد بررسی قرار می‌دهد.

مصطفی نظیف را تقریباً از بیست و پنج سال پیش که در مجمع اللغة العربیه عضو شد می‌شناختم. او انسانی فاضل و شریف بود و به دقت تفکر، عمق در پژوهش و اصالت اندیشه شهرت داشت. او حجت و محل رجوع ما در هنگام مواجهه با اصطلاحات علمی پیچیده بود و بسیار مشتاق بود که تلاش‌های وافر پیرامون بیرون آوردن کتاب‌ها از بن‌هایم از بستوی کتابخانه‌ها توسط پژوهشگران انجام شود. اکنون تردیدی ندارم که او امروز در جایگاه ابدی‌اش، از بیرون آوردن این کتاب از کنج عزلت، چقدر خوشحال است. به یاد می‌آورم که مرکز تبادل فرهنگی شعبه ملی یونسکو در مصر به او اجازه داد، قسمتی از کتابش را که در مورد ابن هیثم بود به زبان انگلیسی ترجمه کند. اما او ترجیح داد رساله‌ای از مباحث خود رسائل و مقالات ابن هیثم ترجمه شود. من بسیار امیدوارم که چاپ کتاب "شکوک" آغازی باشد بر انتشار سلسله‌وار تألیفات این فیلسوف و دانشمند بزرگ. در این زمینه کسی نبود که به او دل بسته و امیدوار باشیم جز این دو محقق فاضل عبدالحمید صبره و دکتر نبیل شهابی چرا که این دو در رشته خود که یکی استاد تاریخ در دانشگاه لندن است و دیگری استاد دانشگاه مک‌گیل، متخصص می‌باشند. شرایط برای این دو به گونه‌ای رقم خورد، که بر بسیاری از کتاب‌های نفیس کتابخانه‌های شرق و غرب واقف شده و بنا به نیرهای علمی و پژوهشی خویش از آن بهره ببرند. این دو، متن کتاب شکوک را بر مبنای دو نسخه‌ی خطی نادر قرار داده و همچنین توانستند برای ترجمه عربی دو کتاب مجسطی و اقتصاص به دو نسخه خطی نگهداری شده در موزه بریتانیا رجوع کنند. وقتی هم به متن عربی کتاب المناظر دست نیافتند، به ترجمه لاتینی‌ای که از متن عربی اخذ شده و به ترجمه‌ی فرانسوی‌ای که از متن لاتینی اقتباس شده بود، تکیه کردند.

آنها تحقیقاتشان را با استفاده از اشکال هندسی واضح و روشن تکمیل کرده و بر آن تعلیقاتی راهگشا افزودند که بر راه و روش ابن هیثم تأکید داشته و تلخیص‌هایی بر کلام بطلمیوس دارد.

و این گونه است که متن کتاب شکوک، چون تكمله‌ای بر ابزار یک پژوهش علمی به حساب آمده و در ذات خود، گنجینه‌ای با ارزش برای استفاده پژوهشگران و متخصصان تلقی می‌شود. انتشار این متن پرده از اثری مهم و علمی از آثار اندیشه‌ی اسلامی بر می‌دارد چنان که این کار مفهوم دیگری نیز دارد: انتشار این اثر رمز وفاداری و نشانه تقدیر از دانشمند بزرگ مصری مرحوم مصطفیٰ نظیف است؛ کسی که رابطه‌ای عمیق با ابن هیثم از نازش دارد. خدا او را مشمول رحمت واسعه خود گرداند و بهترین پاداش را در ازای خدمات علمی‌اش به او ارزانی دارد. تردیدی ندارم که خوانندگان از پژوهش این دو استاد محقق استفاد خواهند برد و خوشامد و تقدیر و تشکر ما را از این دو استاد، بنا به عللی که مطرح کردیم، تذکر خواهند شد.

ابراهیم مدکور